

Доника Пенкова / Donika Penkova

**ЗА XXX И XXXI ГЛАВА НА „ЗА УПРАВЛЕНИЕТО
НА ИМПЕРИЯТА“ ОТ КОНСТАНТИН VII
БАГРЕНОРОДНИ И САМОЛИЧНОСТТА
НА ХЪРВАТСКИТЕ ВЛАДЕТЕЛИ ПОРИН И ПОРГА**

**On Chapters 30 and 31 of *De Administrando Imperio*
by Constantine VII Porphyrogenitus and
the Identity of the Croatian Rulers Porin and Porga**

Abstract: This paper presents some aspects of the treatise *De Administrando Imperio* by Constantine VII Porphyrogenitus, more specifically of Chapters 30 and 31. Attention is drawn to some disputable points, such as the different stories about the arrival of the Croats on the Balkan Peninsula and their resettlement to the Roman territories, told in the two chapters. The differences concern the enemies of the Croats – in Chapter 30, they fought against the Franks, while in Chapter 31, they fought against the Avars; in Chapter 31, their resettlement and Christianization are strongly connected with the Byzantine emperor Heraclius, but in Chapter 30 he is not mentioned. The most interesting controversial point is about Porin from the 30th and Porga from the 31st chapter and whether they are one and the same person or not. Also, the paper discusses the different theories about identifying Porga and Porin with other Croatian rulers like Borna, Pribina, etc., known from various sources.

Keywords: *De Administrando Imperio*; Constantine VII Porphyrogenitus; Croats; Porga; Porin; Borna.

Ранната история на хърватите, подобно на историята на много други народи, е забулена в тайни. Събитията и личностите непосредствено след установяването на този народ на Балканския полуостров са изключително трудни за възстановяване. Не липсват изследователи, но малкото съществуващи извори и невъзможността да се използват повече от един извор за конкретно събитие, за да се докаже истинността му, правят изследването на този ранен период изключително трудоемко и много от предлаганите постановки си остават завинаги на етап хипотеза.

Основният извор, който описва заселването на хърватите, покръстването им и първите им владетели, е произведението „За управлението на империята“ на византийския император и писател Константин VII Багренородни. Многократно неговата творба е обсъждана и анализирана по страниците на българската и чуждестранната историография. Никой не отрича недостатъците на неговия стил – тенденциозност, противоречия и неточности се срещат в

изобилие и те са плод на желанието на византийския василевс да подчертае важната роля на Византия и нейния император за всички събития и народи, които по един или друг начин преплитат своята съдба с тази на вековната империя. Но същият този тенденциозен Константин Багренородни използва и множество извори, изгубени за нас. Затова и единствено в неговия труд има сведения за най-ранната история на хърватите на Балканския полуостров.

В настоящия текст разглеждам Порин от XXX глава и Порга от XXXI глава на съчинението „*За управлението на империята*“ в опит да прегледам и обобща, доколкото е възможно, различните хипотези в историографията за тяхната действителна самоличност. Смятам да обърна внимание на съчинението на Константин Багренородни „*За управлението на империята*“ и неговите преписи, както и конкретно на главите, които засягат разглеждания проблем и тяхното цялостно съдържание. За по-пълно изследване на проблема приваждам някои от хипотезите за отъждествяването на Порин и Порга с личности, познати от други извори, и доколко тези хипотези са валидни в съвременната историография. Смятам, че чрез разглеждане на труда на Константин VII Багренородни, по-точно на мястото, което заемат в него XXX и XXXI глава, може да се внесе някаква светлина по въпроса за самоличността на двамата най-ранни хърватски владетели.

Константин VII Багренородни е роден през 905 и живее до 959 г. Почти цял живот той носи титлата *василевс* – от 908 до смъртта си през 959 г. В паметта на поколенията той оставя трайна следа не толкова с дейността си на император, а най-вече със своите занимания на писател и голямото книжовно наследство, което му се приписва¹. Неговите книжовни интереси водят до създаването на кръг от изтъкнати книжовници и написването на няколко изключително ценни произведения: „*За темите*“, „*За управлението на империята*“, „*За церемониите във византийския двор*“. В нашия случай най-полезно и интересно е „*За управлението на империята*“, в което Константин Багренородни дава съвети на своя син Роман относно външната политика на империята. Там има редица сведения за произхода, начина на живот и държавното устройство на народите и племената, заобикалящи Византия². Създаването на трактата „*За управлението на империята*“ се датира в периода след 952 и преди ноември 959 г., когато умира Константин VII. Съчинението най-вероятно е подарено на съимператора и наследник Роман II (959–963) в деня на неговата сватба с Теофано през 50-те години на X век³.

В събирането на материалите за този обемен и разнообразен като тематика труд несъмнено участват много хора. Най-вероятно всеки книжовник има конкретна задача, обвързана с някоя от темите на това ръководство за бъдещия василевс. Всеки изпълнява своята събирателска и писателска дейност според своите разбирания и компетенции⁴ – най-вероятно на това се дължат и различните стилове, маниери на писане и някои противоречия в различните глави.

Странно или не, текстът на „*За управлението на империята*“ е слабо познат за неговите съвременници, тъй като е създаден като поверителен справочник или ръководство за управление, за да послужи на младия престолонаследник – Роман II (959 – 963)⁵. Всъщност текстът, който днес наричаме „*За управлението на империята*“, не носи това заглавие, а започва с думите: „*Константин, в Христа вечен василевс на ромеите, към сина му Роман, боговенчан и багренороден василевс*“⁶. Днес познатото ни заглавие дължим на John Meursius, който за първи път публикува средновековното съчинение през 1611 г. и го озаглавява „*De administrando imperio*“⁷ – название, което всички изследователи приемат и използват.

До наши дни съчинението на Константин Багренородни достига в четири преписа – три от тях съдържат пълния текст, а четвъртият – само част от него⁸. Определяният като най-стар препис съдържа бележка, изписана със същия почерк и червено мастило като основния текст, съответно добавена от самия преписвач, а не по-късно. В тази добавка има информация, че преписът е част от библиотеката на кесаря Йоан Дука, а преписвачът е неговият секретар Михаил⁹.

Въпросният кесар Йоан Дука е брат на император Константин X Дука (1059–1067)¹⁰. Йоан Дука има доста интересна политическа кариера – получава титлата кесар от брат си при неговото възкачване на престола. След края на Константиновото управление продължава активно да играе роля на политическата и военната сцена във Византия. Участва в борбите за византийския престол след смъртта на брат си, като се опитва да защити правата на племенника си Михаил VII Дука (1071 – 1078) срещу Роман IV Диоген (1068 – 1071)¹¹. По-късно подкрепя и Алексей I Комнин (1081 – 1118)¹², който е женен за неговата внучка Ирина Дукина. Йоан Дука носи кесарската титла до смъртта си през 1088 г.

Тъй като Йоан Дука носи титлата „кесар“ в периода от 1059 до 1088 г., разглежданият препис е датиран именно в този времеви отрязък, което го прави и най-старото запазено копие от съчинението на Константин Багренородни. В последните години Алексей Шчавелев прави по-прецизна датировка. Той обръща внимание на това, че през 1073 г. Йоан Дука губи позициите си в двореца и е подстриган за монах, при което приема името Игнатий. През април 1081 г. се завръща като близък съветник на новия император Алексей I Комнин и продължава да носи титлата кесар. Според Шчавелев Йоан Дука поръчва изготвянето на преписа в периода 1059–1073 г., тъй като в споменатата по-горе бележка той фигурира само със светското си име и титла – кесар Йоан Дука¹³.

Преписът преминава през различни промеждия – през XVI век се озовава в Италия, където сменя няколко собственици, докато не остава част от колекцията на Катерина Медичи през 1560 г. По-късно, през 1595 г., се намира в библиотеката на Париж, където е и до днес¹⁴.

През 1509 г. текстът, някога част от библиотеката на кесаря Йоан Дука, е преписан от Антоний Епарх от о. Корфу. По-късно това копие попада във

Ватикана, където се пази и досега¹⁵. На свой ред, то е преписано в периода от 1509 до 1529 г. и днес се пази в Париж¹⁶. Непълно копие на текста, изготвено през втората половина на XVI век, се съхранява и в Модена¹⁷.

В „*За управлението на империята*“ има две глави, които съдържат сведения за ранната история на хърватите. Те са поредни – XXX и XXXI глава, но въпреки това информацията в тях се различава твърде много и това разминаване повдига въпроси за авторството на главите, произхода на сведенията в тях и съответно за достоверността им.

Глава XXX, озаглавена „*Разказ за тема Далмация*“, поражда много дискусии сред изследователите. Нейното съдържание е разнообразно и невинаги отговаря на заглавието ѝ. Условно текстът на „*Разказ за тема Далмация*“ може да бъде разделен на няколко подтеми: първата подтема описва тема Далмация – нейните географски измерения и положение¹⁸; след това е описано завладяването на тази земя от аварите с акцент върху завладяването на град Салона¹⁹; третата част е посветена на хърватите. Тя представлява и най-голям интерес за нас. Според нея един от родовете на хърватите се отделя и напуска старата им родина Багивария и стига до Далмация – това е родът предвождан от петима братя – Клука, Ловел, Косендцис, Мухло и Хорват, и две сестри – Туга и Вуга²⁰. Тези хървати пристигат в Далмация и воюват с аварите, докато не ги побеждават. Следва разказ за войната на хърватите в Далмация срещу франките, победата на хърватите и тяхното искане към Рим да им бъдат изпратени епископи, за да ги покръстят. Това кръщение се случва по времето на архонта на хърватите Порин²¹. По-нататък авторът описва хърватските територии и Славиниите²². Главата завършва с текст, посветен на уреждането на отношенията между далматинските градове и славяните във вътрешността по времето на император Василий (Василий I Македонец (867–886))²³.

Глава XXXI, озаглавена „*За хърватите и страната, в която живеят сега*“, прилича много повече на останалите глави в съчинението по стил и подредба. Всеки абзац започва с типичното „*Знай, че...*“. В нея са разгледани следните подтеми: описано е идването на хърватите в Далмация, техните войни с аварите и заселването в новата им родина. Процесът е обвързан с управлението на император Ираклий (610–641) и дори е представен като негова инициатива – „*по волята на василевса Ираклий се заселили в страната на аварите, в която живеят и досега*“²⁴. Покръстването на хърватите също е представено като заслуга на Ираклий – той иска свещеници от Рим, а покръстването е извършено по времето на хърватския архонт Порга²⁵. В същата глава е посочено, че хърватите не воюват с други народи, освен ако не ги нападат²⁶. По-нататък четем, че страната, в която живеят хърватите от началото е подвластна на ромейския василевс²⁷. Акцентирано е върху постановката, че още от времето на василевса Ираклий хърватите са робски подчинени на византийския василевс и никога не са се подчинявали на архонта на България. Споменава се, че хървати и българи не са воювали с изключение на безуспешната война на българския архонт Михаил-Борис²⁸. Описани са крепостите в Хърватия, съставът на

войската, както и един епизод с междуособици²⁹. Абзац е отделен и за Бяла, некръстена Хърватия³⁰.

Изследвачите на произведението на Константин VII Багренородни са единодушни по въпроса, че глава XXX се различава по стил и начин на представяне от останалите части на *„За управлението на империята“*. Освен стилът данните в нея също я отличават от останалите глави. Сведенията за ранната хърватска история, запазени в текста на тази глава, не се срещат никъде другаде. Нещо повече, в следващата глава на същото произведение, както бе показано по-горе, същите събития около заселването на хърватите в Далмация и тяхното по-късно покръстване са описани по съвсем различен начин. На какво се дължат тези разлики и как може да се обясни странният характер на XXX глава са въпроси, които все още търсят своите отговори.

В историографията е широко разпространено мнението, че глава XXX не излиза изпод перото на Константин Багренородни и че данните в нея са по-достоверни в сравнение с данните в другите глави³¹. Съществуват разнообразни теории за написването на глава XXX от *„За управлението на империята“*: че е написана по-късно от останалите, дори и след смъртта на Константин Багренородни; че нейният анонимен автор е от Далмация или е свързан по някакъв начин с тази територия, но в същото време този автор има достъп до документи, пазени в столицата на империята Константинопол³².

Една от хипотезите, свързани с XXX глава, предложена от Ф. Дворник, акцентира върху произхода на сведенията в глава XXX от хърватската народна традиция, което, от своя страна, предполага по-голяма достоверност на сведенията, а също така загатва за автор, различен от императора Константин VII, и може би дори автор, роден в Далмация³³. Хипотезата е отхвърлена от Б. Ферянчич, който опровергава цялостния произход на главата от хърватската народна традиция – според него сведенията, които идват от тази традиция са твърде малко³⁴. Ферянчич смята, че авторът използва както достоверни доклади на длъжностни лица, така и народна традиция, но на XXX глава не бива да се дава приоритет при изследването на ранносредновековната история на хърватите³⁵.

Относно произхода на сведенията за ранната история на хърватите във всички глави, които ги засягат, Тибор Живкович развива тезата за изгубен латиноезичен източник, от който византийският автор черпи информация за най-ранната история на сърбите и хърватите³⁶. Същият изследовател смята за автор конкретно на XXX глава самият василевс Константин VII³⁷.

Често дискутиран проблем е и датировката на глава XXX. Още през 1906 г. Джон Бъри определя *„Разказ за тема Далмация“* като написан по-късно от останалите глави най-вече заради информацията, че белите хървати в родната им Багивария са подчинени на Отон I, която информация той обвързва с подчиняването на държавата на чешкия владетел Болеслав I (935–972) от Отон I (936–973) през лятото на 950 г., което поставя писането на главата след

това събитие³⁸. Тибор Живкович категорично поставя написването на глава XXX след това на XXXI³⁹.

Ако приемем хипотезата на Тибор Живкович, че XXX глава е писана действително от самия император Константин VII, това може да ни наведе на мисълта, че глава XXXI е дело на някой от неговите съмишленици, работили по изготвянето на цялостния трактат *„За управлението на империята“*. Това изглежда твърде логично, тъй като XXXI глава прилича на останалите части от трактата в много отношения – типичното начало на всеки абзац *„Знай, че...“*, типично е и заглавието ѝ, *„За хърватите и страната, в която живеят сега“* – то се вписва в общия модел, други глави са озаглавени по сходен начин: *„За сърбите и страната, в която живеят сега“*⁴⁰; *„За захумците и страната, която сега населяват“*⁴¹; *„За травунците и каналитите и страната, която сега населяват“*⁴²; *„За народа на печенегите“*⁴³ и други. Най-вероятно книжовниците от кръга на Константин VII предварително са получавали своите задачи за кой народ трябва да подберат и систематизират информация и затова част от заглавията са от този тип.

Дори при разликата в заглавието и някои стилови различия, все пак глава XXX не се отличава твърде много от останалите. Трудно е да се каже със сигурност кой е нейният автор, но вече остарялата хипотеза за книжовник с далматински произход може да бъде отхвърлена, заради специфичните данни за географския обхват на Далмация – описан както в годините ѝ на обширна римска провинция в началото на главата, така и като по-малка територия през Средновековието, описана в последния абзац на главата⁴⁴. Устната традиция на народ, заселил се в тази земя през VII век едва ли се нуждае от запазване и предаване на такъв тип информация. В същото време не могат да се отрекат следите от хърватска традиция в легендата за петимата братя и двете сестри. В крайна сметка, както всички части на произведението *„За управлението на империята“*, глава XXX представлява компилация от данни от различни източници – официални документи, пазени в столицата на империята Константинопол, като писма и пратеничества и други сведения, достигнали до императорския двор по някакъв начин – достоверни или в някаква степен изкривени.

Налице са няколко сериозни разминавания в сведенията от двете глави, но в настоящия текст се спираме само на едно от тях, може би най-лекото разминаване от всички. В XXX глава християнизацията на хърватите е извършена по времето на техния архонт Порин, докато в XXXI глава кръщението се извършва при архонта Порга. Защо в двете поредни глави при описването на едно и също събитие от голяма важност – покръстването, името на хърватския владетел е различно и кой се крие зад това име е въпрос, който все още не е намерил своето решение?

Редно е, преди да се пристъпи към разглеждане на проблема да се направи кратко отклонение за правилната форма на името Порга. В гръцкия текст на Константин Багренородни то се среща два пъти, в глава XXXI, като и двата пъти е в падеж. Трудно е да се отгатне основната му форма. В превода на съчи-

нението на византийския император писател Г. Литаврин предава името като Порг⁴⁵. В съвременната историография авторите използват най-разпространената и вече приета форма Порга.

В глава XXX на „За управлението на империята“, наречена „Разказ за тема Далмация“, четем: „В продължение на няколко години хърватите, разположени в Далмация, се подчиняваха на франките, както и по-рано, когато живееха в собствената си страна. Но франките бяха толкова жестоки към тях, че като убиваха малките деца на хърватите, ги хвърляха на кучетата. Неспособни да понесат това от франките, хърватите въстанаха срещу тях, убивайки архонтите, които им били поставени. Затова срещу тях от Франкия настъпи голяма войска. Седем години продължила войната между тях и накрая трудно победили хърватите. Те избиха всички франки и убиха техния архонт на име Коцилин. По това време, станали самовластни и независими, те поискаха от Рим своето кръщение. И бяха изпратени епископи, които ги покръстиха при Порин, архонт на хърватите“⁴⁶.

В глава XXXI „За хърватите и страната, в която живеят сега“ разказът е по-различен: „...Затова, по повелята на василевса Ираклий, тези хървати започнаха война срещу аварите и ги прогониха оттам, по волята на василевса Ираклий, и се заселиха в тази страна на аварите, в която живеят сега. Тези хървати по това време имаха за архонт бащата на някой си Порга. Василевсът Ираклий отпрати [посолство], доведе свещеници от Рим и избра от тях архиепископ, епископ, презвитери и дякони, покръсти хърватите. По това време архонт на хърватите вече беше Порга“⁴⁷.

Разглеждайки двата откъса от произведението на византийския автор, откриваме няколко проблема. Първо, трябва да си зададем въпроса дали в двете глави става дума за една и съща група хървати. Второ, трябва да си отговорим на въпроса защо в две последователни глави се дава различна версия за едно и също събитие? Като основен проблем трябва да се разгледа и това дали Порга от XXXI глава е идентичен с Порин от XXX глава и дали тази (или тези) личност(и) са познати от други извори.

Нека първо опитаме да отговорим на въпроса дали в двете глави става дума за една и съща група хървати. За целта трябва да прочетем началото на всяка от двете разглеждани глави, защото в двата последователни разказа са дадени два различни варианта за заселването на хърватите на територии на Римската империя. Ето го разказът в XXX глава: „... И така, видели, че тази земя е прекрасна, аварите се настанили в нея. Хърватите по това време живеели отвъд Багивария, където сега са белите хървати. Един от родовете се отделил от тях, а именно – пет братя: Клука, Ловел, Косендцис, Мухло и Хорват, и две сестри, Туга и Вуга – заедно с народа си дошли в Далмация и открили, че аварите са завладели тази земя. Затова в продължение на няколко години те воювали помежду си и хърватите победили, част от аварите убили, а други принудили да се подчинят. Оттогава тази страна е под властта на хърватите. И до днес в Хърватия има остатъци от авари...“⁴⁸. Веднага

прави впечатление легендарният характер на сведението с преселението на петимата братя и двете сестри. Този легендарен характер може да ни подсказва, че историята не е създадена в Константинопол, а е донесена от някой, който в действителност е имал контакт с хърватите. Подобни легенди за братя или родове, отделили се от целия народ, са известни и за други народи (синовете на кан Кубрат). Важното, което ни казва тази легенда, е, че хърватите се заселват в Далмация.

В глава XXXI заселването на хърватите е представено по друг начин: *„Хърватите, които сега живеят в районите на Далмация, произлизат от некръстените хървати, наречени „бели“, които живеят от другата страна на Туркия, близо до Франкия, и граничат със славяните – некръстените сърби. Хървати на славянски означава „притежатели на голяма земя“. Тези хървати избягали при император Ираклий по-рано, отколкото сърбите отишли при този император, по времето когато аварите отидоха на война, прогониха оттам римляните, изведени от Рим и заселени там от василевса Диоклециан... Когато споменатите римляни били прогонени от аварите, в дните на василевса на ромеите Ираклий, земите им останали пусати. Затова по заповед на император Ираклий тези хървати започнали война против аварите и ги прогонили оттам по волята на василевса Ираклий и се заселили в тази страна на аварите, в която живеят и днес“⁴⁹*. Тук няма и следа от легендарни сведения за братя и сестри, но отново е посочена локализацията на хърватите – Далмация. Самото заселване е поставено в определен хронологичен отрязък – управлението на император Ираклий (610–641).

От двата откъса за заселването на хърватите можем да заключим, че най-вероятно става въпрос за една и съща група с една и съща локализация на картата – Далмация. Това означава, че покръстването се извършва в Далмация върху тази хърватска група. Разбира се, и в двете глави се споменават и другите хърватски групи – некръстените хървати в Панония⁵⁰ и части от далматинските хървати, които по някое време се отделят и овладяват Илирик и Панония⁵¹. Не можем изцяло да се доверяваме на текстовете на Константин Багренородни, напълно е възможно някои от сведенията да са объркани и за нас да не е напълно ясно за коя група и за кой времеви период се отнасят. Все пак, ако в случая приемем споменаването на Далмация като географски белег и сходните истории за покръстването като достатъчни доказателства, че в двете глави става въпрос за едно и също събитие, остава въпросът защо в текста на първата разгледана глава името на хърватския архонт е Порин, а във втората е Порга? Близкото звучене на двете имена загатва, че ситуацията може да се обясни с небрежност на преписвача, неволна правописна грешка. Това възможно обяснение не убягва на изследователите на проблема и се смята за логично⁵².

Порга и Порин са споменати само в съчинението на Константин Багренородни, липсват други извори, които да съдържат двете имена. Затова и от дълго време изследователи „търсят“ двамата хърватски владетели в други из-

вори, скрити под различни имена. Налице са разнообразни хипотези, трупани през годините, за отъждествяването на Порга и Порин с различни личности. Правени са опити Порин и Порга да се отъждествят с владетели на хърватите от IX век – Борна (817–821)⁵³, Бранимир (879–891)⁵⁴, Прибина (бан от 949 до 969)⁵⁵.

През миналия век голяма популярност придобива хипотезата на А. Грегоар за отъждествяването на Порин с Прибина и съответно на убития от хърватите франкски военачалник Коцилин с Коцел (861–874/876) – княз на Блатненското княжество⁵⁶. Тази хипотеза, особено за отъждествяването на Коцилин с Коцел, е подкрепяна и от Ф. Шишич⁵⁷. Той смята, че Коцел загива по време на поход в хърватските земи, предвождайки франкска войска. Съществува обаче и контриращо мнение, че Коцел е отстранен от франките още през 874 г. заради участието му в антифранкско въстание на източната граница⁵⁸. Трудно е да си обясним защо Константин Багренородни представя Прибина и Коцел – в действителност баща и син, като воюващи един срещу друг⁵⁹. Въпреки приликата в имената и „засичането“ на сведенията на Константин Багренородни с такива в други извори, тази хипотеза е бързо оборена още в средата на миналия век от Б. Графенауер⁶⁰.

Отричането на посочената хипотеза, както и на много други, което ще видим по-късно, се прави на база сравненията на данните за исторически събития в pasajите от *„За управлението на империята“* с данни за вероятно същите събития от други извори. Подобен подход невинно е полезен, когато се разглежда специфично XXX глава на съчинението на Константин Багренородни. Това се дължи на факта, че споменатите там събития – заселване на хърватите, подчинение на франките, война срещу франките и т.н. засега остават твърде неизяснени – самият автор посочва неколккратно, че има няколко групи хървати и е напълно възможно различните събития да се отнасят за различните групи. Не бива да се забравя и времето на писане на трактата – средата на X век или, ако се доверим на сведенията в XXXI глава за заселването на хърватите в Далмация по времето на император Ираклий – описанието на събитията от ранната хърватска история се случва повече два века след самите събития. При оборването на хипотезата за тъждеството на Порин с Прибина самият Графенауер посочва, че в текста на XXX глава Порин не е пряко свързан със съобщението за конфликта между франките и хърватите⁶¹.

Може би опитите да се намерят Порин и Порга в други извори не трябва да се правят чрез сравнение на описаните събития, защото не е никак сигурно, че, отделните съобщения в *„За управлението на империята“* имат връзка помежду си и, са правилно подредени като териториален обхват и хронология. Може би всяко отделно изречение трябва да се разглежда независимо от предходните и следващите. Конкретно в случая със споменаването на Порин той е категорично посочен като архонт на хърватите по време на покръстването, но за връзката му с войната на хърватите срещу франките няма никакви доказателства. Просто съобщението за покръстването е поместено непосредствено след съобщението за края на тази война.

Най-упорито историографията се опитва да отъждестви Порин и Порга с Борна (817–821), известен от Франкския кралски летопис. Съществува мнение, че името Борна има франкски произход и трансформацията Порга–Борна е възможна, а изписването на Порин се тълкува като грешка при изписването на Порга⁶².

Въпросният Борна е познат от франкски извор от VIII–IX век. *Annales regni Francorum*, или *Франкски кралски летопис*, написан на латински език, първоначално завършен през 788 г. и включващ информация за периода от 741 до 788 г. По-късно сведенията са дописвани година по година за периода от 795 до 829 г.⁶³. Поради обширния период, за който летописът дава сведения, авторите му по всяка вероятност са няколко. Смята се, че те са приближени до управляващата Каролингска династия във Франкската империя, вероятно църковни служители⁶⁴. Авторите остават анонимни. Все пак в науката има доста предположения за авторите на отделните части на летописа. Един от дискутираните историци е известният биограф на Карл Велики (768–814) – Айнхард (775–840). В българската историография този извор е познат и като Летопис на Айнхард⁶⁵.

Именно в този извор за първи път въпросният Борна е споменат в текста към 818 г. Там е поместена информация, че франкският император Людовик Благочестиви (814–840) приема различни пратеничества, докато е в Херстал. Ето какво можем да прочетем: „*Имало и други посланици и специално на абодритите, [там бил] и Борна, водач на гудусканите и тимочаните, които току що били скъсали всякакви връзки с българите и се били приближили към нашите граници; също имало пратеници на Людевит, херцог на Долна Панония, който замислял бунт и се мъчел да обвини в жестокост и наглост граф Кадала, префект на марката Фриули*“⁶⁶. Разказът завършва с това, че императорът изслушва пратениците, разпуска ги и отива в Аахен, за да прекара зимата там⁶⁷.

В описаните събития за годината 819 е отделено внимание на опитите на императора да потуши бунта на Людевит. Отново е споменат Кадала, херцог на Фриули, който се разболява от треска и умира⁶⁸. Сведенията за Борна са по-подробни. Разказано е за битката му с Людевит при р. Колапиум/Кулпе, където Борна е изоставен от гудусканите и се спасява, благодарение на охранителите си. След това Борна отново подчинява гудусканите, но Людевит нахлува в Далмация и „*опустошил всичко с огън и меч*“. В крайна сметка обаче, Борна го отблъсква и Людевит понася тежки загуби.⁶⁹

Позволих си да спомена Кадала, херцога на Фриули, защото една доста остаряла вече хипотеза за отъждествяването на Порин от XXX глава с Борна от Аналите на Айнхард също така отъждествява Коцилин, убития от хърватите военачалник на франките в текста на Константин VII Багренородни, с Кадала от текста на Айнхард. Тази хипотеза е създадена още в средата на XIX в. от Е. Дьомлер, но е отдавна отхвърлена⁷⁰.

Във Франкския кралски летопис Борна е споменат още няколко пъти: 820 г. – отново във връзка с действията против Людевит⁷¹; 821 г. – смъртта му

и унаследяването му от племенника му Ладислав⁷²; 823 г. – името му се споменава в разказа за края на Людевит, който отива при „*Людемисл – чичо на херцог Борна*“, където остава за известно време, но скоро е убит⁷³.

Контекстът на описаните събития е свързан с конфликта между Византия и Франкската империя и договора им от 812 г.⁷⁴. По силата на този договор франкската власт обхваща Истрия и Северна и Централна Далмация. В този период виждаме и двама славянски владетели – единият е Борна, херцог на Далмация, а другия е Людевит, херцог на Долна Панония⁷⁵. Докато Борна е на страната на франкския император Людовик Благочестиви, Людевит през 819 г. е в основата на славянско въстание срещу франкската власт. В тези процеси е замесена и Българската държава, тъй като Людевит привлича на своя страна и славянските племена тимочани, абодрити и браничевци, които до този момент са под властта на българския кан Омуртаг⁷⁶. Фактически описаните военни действия на Борна срещу Людевит са с цел спиране на това надигане срещу франкския император. Първата битка до река Кулпе е на границата между Далмация и Панония⁷⁷.

От разгледаните пасажии научаваме, че Борна е херцог на Далмация и на него са подчинени гудусканите. Не е ясно кои точно са тези гудускани, но локализирането му в Далмация може да се приеме за сигурно – той е посочен като херцог на областта, в тази област нахлува и я опустошава и неговия противник Людевит. Внимание трябва да се обърне и на титлата на Борна – *херцог на Далмация* – тя е териториална, а не етническа, властта му е върху определена територия⁷⁸. Това може да се разтълкува, че титлата и съответно властта, са му дадени от франките. Допълнително за това говори и фактът, че след смъртта си през 821 г. Борна е наследен от племенника си Ладислав „*със съгласието на народа си и на императора*“⁷⁹. Все пак е трудно да се прецени дали Борна е родов племенен водач, наследен от свой родственик, дори и със съгласието на франките, или е изцяло чужденец, наложен от тях⁸⁰. Лесно е да свържем Борна с хърватите в Далмация, но в посочените извори никъде не се споменава етнонимът хървати.

Всъщност, за първи път етнонимът „хървати“ се появява в грамота на княз Търпимир (845–864) от 852 г.⁸¹. Справедливо е да се спомене, че автентичността на тази грамота е дискуссионна. На Търпимир се приписва издаването на първата княжеска грамота, в която за пръв път се споменава за „*княз на хърватите*“ и за „*страна на хърватите*“, но най-вероятно въпросните пасажии са дело на по-късни преписвачи или съставители⁸². Първото сигурно споменаване на думата *хървати* е върху каменен надпис на хърватския княз Бранимир (879–892) от Шопот, изписан на латински, на който се чете „*дукс (княз) на хърватите*“⁸³.

Хипотезата за отъждествяването на Порин/Порга от „*За управлението на империята*“ с Борна от Кралския Франкски летопис е широко дискутирана и заслужава сериозна внимание. Съставителите на руския превод на съчинението на Константин Багренородни защитават позицията, че Порин и Порга са едно и също лице, а също и че са един и същ човек с Борна⁸⁴.

Най-сериозният аргумент против теорията за отъждествяването на Порга и Порин с Борна е произходът на техните имена. Личните имена на най-ранните хърватски владетели достигат до нас чрез „*За управлението на империята*“⁸⁵. Това не са славянски имена. От Франкския летопис знаем имената на Борна и неговите родственици – Ладислав, племенникът, който го наследява, и Людемисъл, чичото, при когото е убит Людевит. Тези имена са чисто славянски⁸⁵. Отново ще отбележим, че във франкския източник се разказват събития от първата четвърт на IX век – или два века след управлението на византийския император Ираклий, когато хърватите се заселват, поне така е според Константин Багренородни. Истинският въпрос е възможно ли е за два века хора с неславянски имена, да започнат да носят такива? Задавайки си същия въпрос, Т. Живкович дава пример с Българската държава и имената на владетелите през VII век и тези след покръстването⁸⁶.

Когато става въпрос за произхода на имена, може би е редно накратко да се обърне внимание и на теориите за произхода на хърватите и доколко свързването им със славяните е обосновано. Позитивистката хърватска историография разглежда хърватите в контекста на принадлежността на техния език към славянските езици и оттам и произходът им е свързан също със славяните⁸⁷. И все още славянската теория има свои поддръжници. Невен Будак смята, за общоприето, че хърватите са славяни или поне се заселват в Далмация като славяни, без да отрича иранските влияния в техния етногенезис, но и без да ги преувеличава. Според него голяма роля в създаването на хърватите имат както славянските племена около тях, така и завареното романизирано население⁸⁸. За Будак хърватите стават хървати, когато пристигат на териториите на бившата Римска империя, когато славяни и местно население се сливат⁸⁹.

В последните години изследователите вече не търсят свидетелства само в езиковите особености. Въпреки че теорията за кавказкия или кавказко-българския произход на хърватите и извеждането на името им от името на българския владетел Кубрат, е много популярна в последното десетилетие или две, все пак повечето изследователи намират за най-удачна иранската теория⁹⁰. Това се дължи най-вече на лингвистичния анализ на племенното название. Според най-популярната хипотеза в историографията, названието „хърват“ има ирански произход, като най-сполучливо то може да бъде изведено от иранския термин fšu-hauvata – „*назител на добитъка*“.

Най-вероятно е невъзможно отъждествяването на Порин/Порга с Борна или с останалите хърватски владетели, въвлечани в тази дискусия, ако съдим по произхода на личните имена. Първите известни хърватски владетели Порин и/или Порга носят неславянски, вероятно ирански имена⁹¹.

Хронологията на събитията също не действа в полза на отъждествяването на Порин и Порга с Борна. Ако се доверим на Константин Багренородни и поставим Порин и Порга в Далмация по времето на властването на император Ираклий, се оказва, че Борна живее около два века след тези събития. Все пак сведенията на византийския император писател са изключително трудни за

тълкуване и много изследователи не се доверяват на казаното от него. Но сведенията му за император Ираклий и ролята му в установяването на хърватите в Далмация не бива да се пренебрегват с лека ръка, тъй като няма аргументи, които да докажат, че връзката между Ираклий и заселването на хърватите не съществува⁹².

Освен това историческите събития, разказани във Франкския кралски летопис и свързани с Борна и тези от „*За управлението на империята*“, свързани с Порга и Порин, си противореча, за да си помислим, че се отнасят за един и същ човек. Порин от XXX глава воюва срещу франките и освобождава хърватите от тяхната власт, а Борна е на страната на франкския император и дори помага за потушаването на бунта на Людевит. Също така в латинския източник не се споменава нищо за покръстване на народа на Борна, което е странно, ако наистина свещениците са повикани от Рим. В крайна сметка отъждествяването на Порга и Порин с Борна може би трябва да се отхвърли като възможна хипотеза, тъй като малкото налични източници са както недостатъчни, така и твърде противоречиви.

Абстрахирайки се от всички аргументи за Порин и Порга, свързани с хронология на събития и „засичания“ с други извори, на преден план излиза една изключително интересна хипотеза. Анте Милошевич изказва предположението, че Порин от XXX глава на „*За управлението на империята*“ не е първият хърватски княз, както е приеман от хърватската историография, а е част от митологичния разказ и народната традиция на хърватите. По-точно, формата на името на този владетел много наподобява на името на върховния славянски бог – Перун⁹³. В полза на своята теория, авторът добавя пример, свързан с историята на лангобардите и техните първи владетели – Годин и Перон, чиито имена наподобяват на боговете Один и Перун⁹⁴. Аргумент в полза на тази теория е и легендарният характер на разказа за петимата братя и двете сестри, довели хърватите в Далмация, също част от XXX глава на разглеждалия извор⁹⁵.

Тази теория е доразвита от Денис Алимов. Той смята, че епизодът с предвождане на хърватите от божество, което се трансформира в най-ранния владетел, при когото е извоювана победа над страшен враг; освобождение от чужда власт (на франките), добре се вписва в процесите на демитологизация и историзация на митичните сюжети в ранните исторически традиции на различни народи⁹⁶.

Макар подобна теория да звучи логично и да обяснява донякъде защо името на Порин не е запазено във франкските източници, възниква друг немаловажен въпрос. При положение, че произходът на хърватите не е уточнен, и че изследователите категорично посочват неславянския произход на имената Порин и Порга, защо трябва да приемем, че славянският бог гръмовержец Перун е върховен бог за хърватите?

За да докаже почитането на бог Перун от хърватите, Д. Алимов привежда като аргумент факта, че в състава на ранносредновековна Хърватия влизат няколко планини, носещи името Перун, името на една от тях е засвидетелствано още от 1090 г.⁹⁷. Все пак не можем да бъдем сигурни дали през VII век, когато вероятно в Далмация се заселват хърватите, сред тях е разпространен славянският култ към бог Перун.

В крайна сметка, може да се каже, че съвременната историография отхвърля тъждеството на Порин/Порга с Борна или с когото и да е от другите предлагани хърватски владетели. Това се прави въз основа на лингвистични данни за произхода на имената на тези личности, както и въз основа на несъответствията в описаните събития в сравняваните извори. Различният произход на имената е наистина неоспорим аргумент, но нещата не стоят по този начин с несъответствията между събитията в различните извори.

Съчинението на Константин Багренородни има компилативен характер, целта на написването му е да се систематизират данни за различни народи с голям териториален и хронологичен обхват. В съчинението се наблюдават редица неточности, доказани от изследователите. Според мен не е редно да се доверяваме на реда на изброяване на събитията, особено що се отнася до XXX глава. Няма начин да докажем дали всички изредени събития се отнасят само за далматинските хървати или за някоя от другите групи. Редът на изреждането на събития в XXX глава: заселване, подчинени от франките, война срещу франките, покръстване – също не е сигурен и не може да бъде засечен с данни в други извори. Имената на Порин в XXX глава и на Порга в XXXI глава са споменати във връзка с покръстването на хърватите. Това, че предишните изречения разглеждат други събития не бива да служи за сигурен ориентир, че тези събития са се случили по тяхното време или непосредствено преди това.

Може да се каже, че Порин от XXX глава и Порга от XXXI глава са две имена на една и съща личност – хърватски владетел, по времето на когото е извършена християнизацията на хърватите. Голямата прилика на имената и еднаквото съобщение за покръстването показват, че става въпрос за един и същи човек. Но да се търси самоличността на този владетел в личности, свързани със събития, изредени в XXX глава (военните действия срещу франките), не е особено правилно. Дори и правилно да се разгадае самоличността на Коцилин – дали е Коцел, или Кадала или някой друг, това не може да помогне особено, защото в XXX глава няма доказателства Порин да се свърже по какъвто и да е начин с Коцилин. Това, че съобщението за кръщението е поместено непосредствено след съобщението за изхода на войната с франките, не доказва убедително, че тези събития трябва да се разположат хронологически веднага едно след друго. Също така в XXXI глава, където отново присъства информацията за покръстването, няма и следа от хърватско-франкска война.

Въпросите дали Порин/Порга някога ще бъде открит в други извори и дали неговото управление ще бъде поставено в някаква хронологична рамка си остават без отговор.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ **Тъпкова-Заимова, В. Д. Димитров, П. Павлов.** Византия и византийският свят. София, 2011, с. 272.

² **ГИБИ.** Т. V. Съст. М. Войнов, Ив. Дуйчев, Л. Йончев, П. Тивчев, В. Тъпкова-Заимова, Г. Цанкова-Петкова. София, 1964, с. 191.

³ **Shchavelev, A.** treatise “De Administrando Imperio” by Emperoro Constantine VII Porphyrogenitus: Date ot the Paris. Gr. 2009 Copy, Years of Compiling of the Original Codex, and a Hypothesis about the number of Authors. – *Studia Ceranea*. 2019. № 9, p. 688.

⁴ **Константин Багрянородны.** Об управлении империей. Под ред. Г. Г. Литаврина и А. П. Новосельцева. Москва, 1991, с. 24.

⁵ Пак там, с. 5.

⁶ **Constantine Porphyrogenitus.** De administrando imperio. Edited by Gy. Moravcsik. Washington, 1967, p. 45.; **Константин Багрянородны.** Об управлении империей. Под ред. Г. Г. Литаврина и А. П. Новосельцева. Москва, 1991, с. 33.

⁷ **Constantine Porphyrogenitus.** De administrando imperio. Edited by Gy. Moravcsik. Washington, 1967, p. 23.

⁸ Ibid, p. 15.

⁹ Ibid, p. 16.

¹⁰ **Дашков, С.** Императоры Византии. Москва, 1997, с. 279–280.

¹¹ **Острогорски, Г.** История на Византийската държава. София, 2013, с. 445.

¹² Пак там, с. 452.

¹³ **Shchavelev, A.** treatise “De Administrando Imperio” by Emperoro Constantine VII Porphyrogenitus: Date ot the Paris. Gr. 2009 Copy, Years of Compiling of the Original Codex, and a Hypothesis about the number of Authors. – *Studia Ceranea*. 2019. № 9, p. 683.

¹⁴ **Constantine Porphyrogenitus.** De administrando imperio. Edited by Gy. Moravcsik. Washington, 1967, p. 16–17.

¹⁵ Ibid, p. 21.

¹⁶ Ibid, p. 22.

¹⁷ Ibid, p. 23.

¹⁸ **Константин Багренородный.** Об управлении империи. Под ред. Г. Г. Литаврина и А. П. Новосельцева. Москва, 1991, с. 127–128.

¹⁹ Пак там, с. 129–131.

²⁰ Пак там, с. 131.

²¹ Пак там, с. 133.

²² Пак там, с. 133.

²³ Пак там, с. 135.

²⁴ Пак там, с. 137.

²⁵ Пак там, с. 137.

²⁶ Пак там, с. 137–139.

²⁷ Пак там, с. 139.

²⁸ Пак там, с. 139.

²⁹ Пак там, с. 139.

³⁰ Пак там, с. 141.

³¹ **Milošević, Ante.** Tko je Porin iz 30. Glave De administrando imperio?. – *Starohrvatska prosvjeta*. III serija, svezak 40/2013, s. 128.

³² **Živković, T.** De conversion croatorum et serborum. A lost source. Belgrade, 2012, p. 34–35.

³³ **Ферјанчић, Б.** Структура 30. Главе списка De administrando imperio. – В: Зборник радова Византолошког института. XVIII. Београд, 1978, с. 69.

³⁴ Пак там, с. 78.

³⁵ Пак там, с. 79.

³⁶ **Živković, T.** De conversion croatorum et serborum. A lost source. Belgrade, 2012, p. 197.

³⁷ Ibid, p. 92.

³⁸ **Ферјанчић, Б.** Структура 30. Главе списка De administrando imperio. – В: Зборник радова Византолошког института. XVIII. Београд, 1978, с. 67–68.

³⁹ **Živković, T.** De conversion croatorum et serborum. A lost source. Belgrade, 2012, p. 37.

⁴⁰ **Константин Багренородный.** Об управлении империи. Под ред. Г. Г. Литаврина и А. П. Новосельцева. Москва, 1991, с. 141.

⁴¹ Пак там, с. 149.

⁴² Пак там, с. 151.

⁴³ Пак там, с. 156.

⁴⁴ **Ферјанчић, Б.** Структура 30. Главе списка De administrando imperio. – В: Зборник радова Византолошког института. XVIII. Београд, 1978, с. 78.

⁴⁵ **Алимов, Д.** Этногенез Хорватов: Формирование хорватской этнополитической общности в VII – IX вв. Санкт-Петербург, 2016, Бел. 375, с. 137.

⁴⁶ **Константин Багренородный.** Об управлении империи. Под ред. Г. Г. Литаврина и А. П. Новосельцева. Москва, 1991, с. 131–133.

⁴⁷ Пак там, с. 137.

⁴⁸ **Константин Багренородный.** Об управлении империи. Под ред. Г. Г. Литаврина и А. П. Новосельцева. Москва, 1991, с. 131.

⁴⁹ Пак там, с. 136–137.

⁵⁰ **Константин Багренородный.** Об управлении империи. Под ред. Г. Г. Литаврина и А. П. Новосельцева. Москва, 1991, с. 131, 135, 141.

⁵¹ Пак там, с. 131.

⁵² **Алимов, Д.** Этногенез Хорватов: Формирование хорватской этнополитической общности в VII–IX вв. Санкт-Петербург, 2016, с. 185.

⁵³ **Алимов, Д.** Этногенез Хорватов: Формирование хорватской этнополитической общности в VII–IX вв. Санкт-Петербург, 2016, с. 186., **Živković, T.** De conversion croatorum et serborum. A lost source. Belgrade, 2012, p. 143.

⁵⁴ **Živković, T.** De conversion croatorum et serborum. A lost source. Belgrade, 2012, p. 143.

⁵⁵ Пак там, р. 142.

⁵⁶ **Grafenauer, B.** Vprašanje konca Kocljeve vlade v Srodnji Panoniji. – Zgodovinski časopis. Letnik 6–7, 1952–1953. s. 173, 174.

⁵⁷ **Алимов, Д.** В поисках „племени“: Посавское и Нитранское княжества в контексте этнополитической ситуации в славянском мире в IX век. <<https://zapadrus.su/slavm/ispubsm/2308-v-poiskakh-plemeni-posavskoe-i-nitranskoe-knyazhestva-v-kontekste-etnopoliticheskoj-situatsii-v-slavyanskom-mire-v-ix-veke.html> 7.12.2023>

⁵⁸ **Grafenauer, B.** Vprašanje konca Kocljeve vlade v Srodnji Panoniji. – Zgodovinski časopis. Letnik 6–7q 1952–1953. s. 171.

⁵⁹ Пак там, s. 171.

⁶⁰ Пак там, s. 174.

⁶¹ Пак там, s. 174.

⁶² **Milošević, Ante.** Tko je Porin iz 30. Glave De administrando imperio?. – Starohrvatska prosvjeta. III serija, svezak 40/2013, s. 129.

⁶³ **Kaschke, S.** “Annales regni Francorum”, in: Encyclopedia of the Medieval Chronicle, Edited by: Greame Dunphy, Cristian Bratu. Consulted online on 14 October 2023 <https://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopedia-of-the-medieval-chronicle/annales-regni-francorum-SIM_00153 14.10.2023>

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ **ЛИБИ.** Т. II. Съст. Ив. Дуйчев, М. Войнов, Стр. Лишев, Б. Примов. София, 1960, с. 29.

⁶⁶ **Айнхард.** Анали. Нитхард. История в четири книги. Превод Кр. Гагова. София, 2023, с. 97–98.

⁶⁷ Пак там, с. 98.

⁶⁸ Пак там, с. 99.

⁶⁹ Пак там, с. 99–100.

⁷⁰ **Grafenauer, B.** Vprašanje konca Kocljeve vlade v Srodnji Panoniji. – Zgodovinski časopis. Letnik 6–7, 1952–1953. s. 173.

⁷¹ **Айнхард.** Анали. Нитхард. История в четири книги. Превод Кр. Гагова. София, 2023, с. 100–101.

⁷² Пак там, с. 103.

⁷³ Пак там, с. 109.

⁷⁴ **Матанов, Хр.** Средновековните Балкани. Исторически очерци. София, 2022, с. 84.

⁷⁵ **Айнхард.** Анали. Нитхард. История в четири книги. Превод Кр. Гагова. София, 2023, с. 98.

⁷⁶ **Матанов, Хр.** Средновековните Балкани. Исторически очерци. София, 2022, с. 84.

⁷⁷ **Budak, N.** Croats between Franks and Byzantium. – In: Hortus atrium medievalium. V. 3/1997, p. 15.

⁷⁸ Ibid, p. 15–16.

⁷⁹ **Айнхард.** Анали. Нитхард. История в четири книги. Превод Кр. Гагова. София, 2023, с. 103.

⁸⁰ **Mužić, I.** Hrvatska povijest devetoga stoljeća. Split, 2007, s.161.

⁸¹ **Фрейдзон, В.** История Хорватии. Краткий очерк с древнейших времен до образования республики (1991). Санкт-Петербург, 2001, с. 14.

⁸² **Матанов, Хр.** Средновековните Балкани. Исторически очерци. София, 2022, с. 86–87.

⁸³ Branimir. – Hrvatski biografski leksikon. <<https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2707> 27.10.2023>

⁸⁴ **Константин Багренородный.** Об управлении империи. Под ред. Г. Г. Литаврина и А. П. Новосельцева. Москва, 1991, Бел. 22, с. 372.

⁸⁵ **Živković, T.** De conversion croatorum et serborum. A lost source. Belgrade, 2012, p. 55.

⁸⁶ Пак там, p. 55–56.

⁸⁷ **Алимов, Д.** Этногенез Хорватов: Формирование хорватской этнополитической общности в VII – IX вв. Санкт-Петербург, 2016, с. 322.

⁸⁸ **Budak, N.** Prva stoljeca Hrvatske. Zagreb, 1994, p. 12.

⁸⁹ Ibid, p. 9.

⁹⁰ **Божилова, Р.** История на Хърватия. София, 1998, 13.

⁹¹ **Živković, T.** De conversion croatorum et serborum. A lost source. Belgrade, 2012, p. 55.

⁹² **Алимов, Д.** Этногенез Хорватов: Формирование хорватской этнополитической общности в VII – IX вв. Санкт-Петербург, 2016, с. 146–147.

⁹³ **Milošević, A.** Tko je Porin iz 30. Glave De administrando imperio?. Starohrvatska prosvjeta. III serija, svezak 40/2013, s. 129–130.

⁹⁴ Пак там, s. 130.

⁹⁵ Пак там, s. 131.

⁹⁶ **Алимов, Д.** Хорваты, культ Перуна и славянский „гентилизм“. Комментарий к гипотезе Анте Милошевича о тождестве Порины и Перуна. – *Studia slavica et Balcanika Petropolitana.*). № 2 (18). 2015, с.38.

⁹⁷ Пак там, с.40–41.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Айнхард. Анали. Нитхард. История в четири книги. Превод Кр. Гагова. София, 2023. [Aynhard. Anali. Nithard. Istoria v cheteri knigi. Prevod Kr. Gagova. Sofia, 2023.]

Алимов, Д. Этногенез Хорватов: Формирование хорватской этнополитической общности в VII – IX вв. Санкт-Петербург, 2016. [Alimov, D. Etnogenez Khorvatov: Formirovanie khorvatskoy etnopoliticheskoy obshtnosti v VII – IX vv. Sankt-Peterburg, 2016.]

Алимов, Д. Хорваты, культ Перуна и славянский „гентилизм“. Комментарий к гипотезе Анте Милошевича о тождестве Порины и Перуна. – *Studia slavica et Balcanika Petropolitana.*). № 2 (18). 2015. [Khorvaty. kult Peruna i slavyanskiy „gentilizm“. Kommentariy k gipoteze Ante Miloshevicha o tozhdestve Porina i Peruna. – *Studia slavica et Balcanika Petropolitana.*). № 2 (18). 2015.]

Божилова, Р. История на Хърватия. София, 1998. [Bozhilova, R. Istoria na Harvatia. Sofia, 1998.]

ГИБИ. Т. V. Съст. М. Войнов, Ив. Дуйчев, Л. Йончев, П. Тивчев, В. Тъпкова-Займова, Г. Цанкова-Петкова. София, 1964. [GIBI. T. V. Sast. M. Voynov, Iv. Duychev, L. Yonchev, P. Tivchev, V. Tapkova-Zaimova, G. Tsankova-Petkova. Sofia, 1964.]

Дашков, С. Императоры Византии. Москва, 1997. [Dashkov. S. Imperatory Vizantii. Moskva. 1997.]

Константин Багренородный. Об управлении империи. Под ред. Г. Г. Литаврина и А. П. Новосельцева. Москва, 1991. [Konstantin Bagrenorodnyy. Ob upravlenii imperii. Pod red. G. G. Litavrina i A. P. Novoseltseva. Moskva. 1991.]

ЛИБИ. Т. II. Съст. Ив. Дуйчев, М. Войнов, Стр. Лишев, Б. Примов. София, 1960. [LIBI. T. II. Sast. Iv. Duychev, M. Voynov, Str. Lishev, B. Primov. Sofia, 1960.]

Матанов, Хр. Средновековните Балкани. Исторически очерци. София, 2022. [Matanov, Hr. Srednovekovnite Balkani. Istoricheski ocherts. Sofia, 2022.]

Острогорски, Г. История на Византийската държава. София, 2013. [Ostrogorski, G. Istorija na Vizantiyskata darzhava. Sofia, 2013.]

Тъпкова-Займова, В. Д. Димитров, П. Павлов. Византия и византийският свят. София, 2011. [Tarkova-Zaimova, V. D. Dimitrov, P. Pavlov. Vizantia i vizantiyskiyat svyat. Sofia, 2011.]

Ферјанчић, Б. Структура 30. Главе списка De administrando imperio. – В: Зборник радова Византолошког института. XVIII. Београд, 1978. [Ferjanchich, B. Struktura 30. Glave spisa De administrando imperio. – V: Zbornik radova Vizantoloshkig instituta. XVIII. Beograd, 1978.]

Фрейдзон, В. История Хорватии. Краткий очерк с древнейших времен до образования республики (1991). Санкт-Петербург, 2001. [Freydzon. V. Istorija Khorvatii. Kratkiy ocherk s drevneyshikh vremen do obrazovania respublik (1991). Sankt-Peterburg. 2001.]

Budak, N. Croats between Franks and Byzantium. – In: Hortus atrium medievalium. V. 3/1997.

Constantine Porphyrogenitus. De administrando imperio. Edited by Gy. Moravcsik. Washington, 1967.

Grafenauer, B. Vprašanje konca Kocljeve vlade v Srodnji Panoniji. – Zgodovinski časopis. Letnik 6–7, 1952–1953.

Milošević, A. Tko je Porin iz 30. Glave De administrando imperio?. Starohrvatska prosvjeta. III serija, svezak 40/2013.

Mužić, I. Hrvatska povijest devetoga stoljeća. Split, 2007.

Shchavelev, A. treatise “De Administrando Imperio” by Emperoro Constantine VII Porphyrogenitus: Date of the Paris. Gr. 2009 Copy, Years of Compiling of the Original Codex, and a Hypothesis about the number of Authors. – Studia Ceranea. 2019.

Živković, T. De conversion croatorum et serborum. A lost source. Belgrade, 2012.

ИНТЕРНЕТ ИЗТОЧНИЦИ / INTERNET SOURCES

Алимов, Д. В поисках „племен“: Посавское и Нитранское княжества в контексте этнополитической ситуации в славянском мире в IX век. [Alimov. D. V poiskakh „plemeni“: Posavskoe i Nitranskoie knyazhestva v kontekste etnopoliticheskoy situatsii v slavyanskom mire v IX vek.] <<https://zapadrus.su/slavm/ispubsm/2308-v-poiskakh-plemeni-posavskoe-i-nitranskoie-knyazhestva-v-kontekste-etnopoliticheskoy-situatsii-v-slavyanskom-mire-v-ix-veke.html> 7.12.2023>

Branimir. – Hrvatski biografski leksikon: <<https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2707> 27.10.2023>

Kaschke, S. “Annales regni Francorum”, in: Encyclopedia of the Medieval Chronicle, Edited by: Greame Dunphy, Cristian Bratu. Consulted online on 14 October 2023: <https://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopedia-of-the-medieval-chronicle/annales-regni-francorum-SIM_00153 14.10.2023>

СЪКРАЩЕНИЯ / ABBREVIATIONS

ГИБИ – Гръцки извори за българската история

ЛИБИ – Латински извори за българската история